

RINEKE VAN HOUTEN

ONLEESBARE WERELD

HET DUBBELLEVEN
VAN LAAGGELETTERDEN

UITGEVERIJ BALANS

Copyright © 2025 Rineke van Houten/Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar
gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch
of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave
is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Omslag Bloemendaal & Dekkers
Auteursfoto Jerome de Lint
Boekverzorging Irma Hornman, Studio Cursief
Druk Wilco

ISBN 978 94 638 2430 9

NUR 740

www.uitgeverijbalans.nl

 [instagram.com/uitgeverijbalans](https://www.instagram.com/uitgeverijbalans)

 [linkedin.com/company/uitgeverij-balans](https://www.linkedin.com/company/uitgeverij-balans)

 uitgeverijbalans.nl/nieuwsbrief

www.onleesbarewereld.nl

Voor Marie, Mia en Doke

Inhoud

- 1 Het poesiealbum 9
- 2 Zoveel miljoen 29
- 3 Uit het spoor 57
- 4 In het brein 77
- 5 IKEA-kastjesbouwers zonder handleiding 97
 - 6 Dubbelleven 123
 - 7 Boeken lezen 133
 - 8 Ervoor en erna 141
 - 9 Rol-gordijn 163
- 10 Tussen twee werelden 179

Epiloog 205

Dank 215

Bronnen 219

Eindnoten 225

1 Het poesiealbum

Trudi en ik kenden elkaar nog geen halfuur toen ze met betraande ogen naar mij opkeek. Ze reageerde op iets in het poesiealbum van mijn moeder dat ik had meegenomen en nu op Trudi's keukentafel lag.

‘Ik word er koud van,’ zei ze zachtjes.

Ik schrok. Had ik niet zo met de deur in huis moeten vallen?

Een paar dagen eerder had ik haar gebeld en uitgelegd waarom ik contact had gezocht. Dat ik blij was dat ik iemand zoals zij gevonden had. Dat de loop van onze beide levens zo anders was en dat ik heel graag wilde begrijpen hoe het hare zich had voltrokken. In de woning tegenover de rooms-katholieke kerk in 't Zand, een stil dorp in de Noord-Hollandse polder, wachtte die ochtend een kordate vrouw van 67 jaar, met een open en vriendelijk gezicht. Ze verontschuldigde zich voor haar legging en het sweatshirt die ze nog droeg vanwege de yogales, ‘nodig om mijn hoofd leeg te maken’. Het huis was ingericht met veel kleine snuisterijen, planten en bloemen, nep en echt. Ze had een bloemenzaak, hoorde ik later.

Nadat ze een kopje koffie voor me had neergezet, geïnformeerd had naar mijn reis en mijn tulpen in een vaas had geschikt, en ik haar op mijn beurt complimenten had gemaakt over de kleurige borders in de achtertuin en de praktisch ingedeelde woning, had ik het poesiealbum uit mijn tas gehaald. Het boekje is aangetast door de tijd. De rug heeft losgelaten en het papier vertoont gele vlekjes. Op de voorkant heeft iemand ooit een tekening geplakt van een meisje en een kat. Alleen de achterkant, bordeauxrood imitatieleer, is nog min of meer intact. Ik bewaar het album in een vilten tasje, bang dat het verder uit elkaar valt.

Terwijl ik mijn auto eerder die ochtend op het plein van de kerk parkeerde, zoals Trudi had geadviseerd, dacht ik: ik zal haar eerst zeggen hoe dapper ik het vind dat ze mij, een vreemde, te woord wil staan, de schaamte voorbij. Maar dat deed ik niet. In plaats daarvan klapte ik het poesiealbum open.

‘Kijk,’ zei ik, wijzend naar de versjes en plaatjes. Onze ogen gleden over uitbundige rozen in talloze variaties, blozende meisjes, een engeltje in een blauw gewaad, een vredesduif, een mandje vergeet-mij-nietjes. Alles versierd met gouden en zilveren spikkeltjes die her en der hadden losgelaten en over het papier zwierven. De versjes die erbij hoorden waren al even zoet en gebiedend tegelijkertijd. Wees een zonnetje, een toonbeeld van gehoorzaamheid, vrolijk, oprecht, vertrouw op God, wees lief voor je ouders, noem je kind naar mij, vergeet mij niet, enzovoorts.

‘Wat mooi, dat je dat nog hebt,’ zei Trudi.

Ik knikte. ‘Maar deze pagina is leeg, zie je?’

‘O!’

‘Hier had de moeder van mijn moeder moeten schrijven, mijn oma Marie. Dat staat er ook boven, in potlood geschreven: “mama”.’

‘Dat heeft ze nooit gedaan?’

‘Nee. Ze kon niet schrijven.’

Ik wees naar het envelopje dat midden op de pagina was geplakt. ‘In plaats daarvan heeft mijn moeder veel later, toen ze in de tachtig was, een briefje aan haar geschreven.’

Ik maakte het envelopje open, haalde er een kaartje uit en begon te lezen.

Lieve mama, waarom is deze bladzijde blanco voor mij? Waarom is dit voor mij een groot verdriet? De eenzaamheid voor u die hierachter schuilt. Dank voor uw wijsheid, uw goede raad, dat wij mochten leren en een studie mochten volgen.

Dat was het moment dat Trudi brak.

Waarom raakte de tekst haar precies, vroeg ik na een korte stilte.

‘Die onmacht van oma,’ antwoordde ze met dikke stem. ‘Ik weet als geen ander hoe dat voelt. De emotie zit heel diep, die krijg ik er nooit uit denk ik, zal mijn hele leven bij mij blijven.’

Ze nam een slok van haar thee. ‘Begrijp je dat een beetje?’

Nee, dacht ik. Dat begrijp ik niet. Daarom ben ik hier. Ik wil weten hoe het is om niet te kunnen lezen en schrijven in deze wereld. Trudi kon tot haar eenen-vijftigste evenmin amper lezen en schrijven, dus zij moet het weten. Dat het zo diep zou zitten had ik niet verwacht. ‘Jij kunt je niet voorstellen hoe het is, hè?’ raadde Trudi. Ze had zich inmiddels herpakt. ‘Het moet ook ernstig zijn geweest voor jouw moeder, om er veel later achter te komen.’

Mijn moeder, Mia. Die elke dag de NRC spelde, lid was van een leesclub en de bibliotheek, en er prat op ging nooit een dt-fout te maken. Leergierig is mijn moeder altijd geweest, maar aan school had ze een hekel. Nadat ze was geslaagd voor het eindexamen van de middelbare meisjesschool vond ze het mooi geweest. ‘Ik zorg wel voor de kleine Guill,’ zei ze tegen haar moeder, doelend op het nakomertje van het gezin. Maar Marie was onverbiddelijk. ‘Een meisje moet haar eigen boterham kunnen verdienen.’ Die opvatting zou pas lang na Maries dood een betekenisvolle lading krijgen.

Besloten werd Mia naar de kleuterkweekschool te sturen, een opleiding die naadloos bleek aan te sluiten bij haar liefde en belangstelling voor kinderen. Ze kreeg een baan op een school in het Twentse dorp Glanerbrug, met de bus goed te bereizen vanuit Hengelo, waar het gezin woonde. De school werd met strakke

hand geleid door de zusters franciscanessen maar ze voelde zich er meteen op haar plaats. Toen ze in 1957 ging trouwen nam ze ontslag, zoals het hoorde. Op de dag van de kerkelijke inzegening reisde ze voor de laatste keer naar Glanerbrug, in volledig bruidskleed, dit keer om afscheid te nemen. De kinderen hadden een haag gevormd en zwaaiden hun juf zingend uit met gekleurde vlaggetjes. Het feestje luidde het einde in van Mia's werkende bestaan. Een jaar later was ze moeder en draaide haar leven om het gezin en de echtgenoot. Heel af en toe belden de zusters nog, of ze kon invallen. Dan rinkelde bij ons thuis in de hal de telefoon en kondigde ze even later stralend aan dat ze nodig was.

Veel later in haar leven vertelde ze hoe ze, met twee kindjes in de box in de doorzonwoning, met een knoop in haar maag de mensen 's ochtends naar hun werk zag gaan. Dat wilde zij ook. Ergens nodig zijn, deel van uitmaken, ertoe doen. Maar het kwam er niet van. Eerst was er de hectiek van het jonge gezin, drie kinderen die elkaar met korte tussenpozen opvolgden en een man die dag en nacht werkte, zo leek het wel. Voor ze het wist was ze veertig, en toen vijftig.

Wrang genoeg was het de vroege dood van haar man, mijn vader, die mijn moeder terugbracht in het arbeidsproces. Een paar dagen nadat we haar vijftigste verjaardag hadden gevierd, kreeg de kanker hem eronder. Het verdriet van zijn dood verzwolg ons gezin, dat nog lang niet zonder echtgenoot en vader kon. We begonnen stukje bij beetje een nieuw leven bij elkaar

te puzzelen, drie nog niet volwassen kinderen en hun moeder.

Het geluk kwam via een kennis, die had opgevangen dat mijn moeder 'uit het onderwijs' kwam. Of ze misschien Nederlandse les wilde geven aan Turkse gastarbeiders. Dan zou ze tenminste wat omhanden hebben. Mijn moeder verzwegen wijselijk het kleine misverstand over de aard van haar onderwijservaring en ging aan de slag. Eindelijk weer werken, ze had het meer gemist dan ze wilde toegeven.

Twee keer in de week reed ze vanaf dat moment in de rode Simca van Hengelo naar Almelo, de multomap met het lesmateriaal in een tas op de achterbank. In een bedrijfsruimte van textielfabrikant Ten Cate wachtten Turkse mannen, naar Twente gekomen als gastarbeider en door hun werkgever naar Nederlandse les gestuurd. Zonder adequate vooropleiding maar gewapend met de didactische vaardigheden van de kleuterkerkweek stortte mijn moeder zich vol overgave op haar nieuwe werk.

Wat ze miste aan kennis maakte ze goed met haar gezonde verstand en een degelijke opvoeding. Bij haar thuis was het vanzelfsprekend geweest dat de kinderen gingen studeren en zich breed ontwikkelden. Hun vader nam ze mee naar de operette, de bioscoop en op fietsvakantie naar de Ardennen. Talig en spreekvaardig was het gezin eveneens. Familiefeesten werden stevast opgeluisterd met gedichten en redevoeringen, en het *Algemeen Handelsblad* en de *Twentsche Courant* vielen

zes dagen per week op de mat. Dat laatste was overigens niet opmerkelijk: mijn opa was sinds 1945 directeur van de *Twentsche Courant*, een functie waaraan hij zeer serieus invulling gaf. Zes dagen in de week kwam hij 's middags thuis met de laatste editie.

Mijn moeder en haar zussen en broers zijn opgegroeid tussen gesprekken over krantenkwesties als de aanschaf van een nieuwe drukpers, problemen met een onwillige hoofdredacteur, teruglopende advertentie-inkomsten en wel of geen aparte toiletten voor dames (want mijn opa bemoeide zich overal mee). Marie heeft als vrouw van de directeur talloze keren haar mooiste japon aangetrokken voor een receptie, diner of ontvangst. De krant, daar draaide bijna alles om in het gezin. Veel ervan sijpelde door tot in de derde generatie, waartoe ikzelf behoorde. Ook bij ons thuis ging het vaak over 'de krant'. Als kind mocht ik mee naar de nieuwe drukkerij, met de kolossale drukpers en letterbakken, en in mijn herinnering overal de weeë geur van drukinkt.

Dat mijn oma, als spil in zo'n talig gezin, en als vrouw van een krantendirecteur, amper kon lezen en schrijven, wist niemand. Niet haar hoogopgeleide zonen, niet haar drie dochters. Misschien mijn opa, maar hij zweeg erover, bewust of niet, wie zal het zeggen. Marie was al meer dan veertig jaar dood toen mijn moeder haar vermoedens met mij deelde. We zaten bij haar thuis aan de ronde tafel in de serre. Het was herfst en de zon wierp lange schaduwen over het ga-